

ТРУДОВЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 349.3

DOI <https://doi.org/10.36550/2522-9230.2019.7.7>

*Поляруш Світлана Іванівна,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін та адміністративного права
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
e-mail: sv_polyarush@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-1157-3248>*

ПОДОЛАННЯ ДИТЯЧОЇ БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ ТА БЕЗДОГЛЯДНОСТІ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена проблемі боротьби з дитячою безпритульністю і бездоглядністю в Україні. Охарактеризовано чотири періоди масової дитячої безпритульності та бездоглядності на українських землях протягом ХХ–ХХІ ст. на предмет кількості безпритульних, причин виникнення масового явища і державної політики у цій сфері. На основі узагальнення представлено особливості нормативно-правового врегулювання подолання вказаної проблеми у різні історичні періоди. Надано оцінку ступеню залучення громадськості до співпраці з державними закладами та установами для вилучення дітей з вулиць. Зосереджено увагу на розгляді досліджуваної проблеми у юридичному аспекті. Усі діючі на сьогодні нормативно-правові акти щодо боротьби з явищем дитячої безпритульності і бездоглядності було синтезовано у чотири групи: міжнародні, регіональні та українські акти-стандарти рівня життя дітей; акти по зміцненню інституту сім'ї і фактичного попередження появи «дітей вулиці»; акти, що встановлюють способи захисту дітей, що потрапили у складні життєві обставини; акти по регулюванню діяльності та взаємодії різноманітних установ відповідного гатунку. Спираючись на дослідження ЮНІСЕФ та Державного інституту сімейної та молодіжної політики, наведено класифікацію «дітей вулиці» за різними критеріями, зокрема, систематичним зв'язком із сім'єю та часом перебування їх за межами останньої. Розкрито рівень представлення термінів «дитяча безпритульність» та «дитяча бездоглядність» у законодавчих актах України. Акцентовано увагу на достатньо повному визначенні поняття дитячої бездоглядності у науковій літературі. Запропоновано державним органам і установам для успішного подолання дитячої безпритульності і бездоглядності активно залучати волонтерів і благодійні організації. Рекомендовано заохочувати останніх як до відшукування, обліку та влаштування «дітей вулиці», так і до заходів з попередження дитячої безпритульності і бездоглядності. З метою реалізації вказаної пропозиції, аргументовано необхідність внесення змін і уточнень до Законів України «Про благодійну діяльність і благодійні організації», «Про волонтерську діяльність», «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей».

Ключові слова: дитяча безпритульність, дитяча бездоглядність, діти вулиці, захист дітей, державна політика.

Polyarush S. SUPPORTING CHILDREN'S HUMILITY AND HOPICITY IN UKRAINE

The article deals with the problem of combating homelessness and child neglect in Ukraine. Four periods of mass child homelessness and neglect on Ukrainian lands during the XX-XXI centuries are characterized. The number of homeless people, the causes of mass phenomenon and public policy in this area.

The degree of involvement of the public in cooperation with government institutions and institutions for removing children from the streets is evaluated. The focus is on the legal issue being investigated. The focus is on the legal issue being investigated. All current normative acts on combating the phenomenon of child homelessness and neglect have been synthesized into four groups: international, regional and Ukrainian standards of living standards for children; acts to strengthen the institution of the family and the actual prevention of the appearance of "street children"; acts establishing ways of protecting children who have been in difficult circumstances; acts regulating the activity and interaction of various institutions of the appropriate variety. Based on research by UNICEF and the State Institute for Family and Youth Policy, the classification of "street children" by different criteria, in particular, systematic communication with families and their time outside the family. The level of representation of the terms "child homelessness" and "child neglect" in the legislative acts of Ukraine is revealed. Attention is drawn to a sufficiently complete definition of the concept of child neglect in the scientific literature. It is suggested that the state bodies and institutions successfully involve volunteers and charities in order to successfully overcome child homelessness and neglect. It is recommended that the latter be encouraged to find, record and arrange "street children" as well as to prevent child homelessness and neglect. In order to implement the above proposal, the necessity to amend the Laws of Ukraine "On Charity and Charitable Organizations", "On Volunteer Activity", "On the Basics of Social Protection of Homeless Citizens and Homeless Children" was argued.

Key words: street children, child homelessness, child neglect, child protection, public policy.

Постановка проблеми. Дитяча безпритульність і бездоглядність продовжують бути болючою проблемою для українського суспільства і держави. «Діти вулиці» породжують купу проблем, серед яких:

слабке здоров'я серед цих осіб, алкоголізм, наркоманія і токсикоманія серед дітей, зростання вірогідності поповнення кримінального та маргінального середовища.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Протягом останнього десятиріччя питання дитячої безпритульності та бездоглядності в історичному, демографічному, філософському, соціально-психологічному, медичному, управлінському та правовому аспектах були предметом дослідження таких вчених: О. Андрухів, В. Батиргарєєва, Т. Букрєєв, В. Вакуленко, В. Виноградова-Бондаренко, В. Воднік, І. Горобець, І. Грідіна, А. Гудзь, П. Добров, О. Дубович, О. Журавель, Н. Кабаченко, Н. Касьянова, О. Клименко, Л. Кривачук, І. Максимів, І. Мартинчук, А. Медвідь, О. Міхеєва, О. Мордань, Ю. Москальова, І. Мунтян, Ю. Овод, Ю. Олифіренко, Л. Олянич, Ю. Остроушко, Н. Павлик, О. Пустовий, Л. Рень, О. Сапицька, І. Тимкович, Н. Тріпутіна, О. Тупальська, В. Филипчук, Ю. Фролов, Т. Хмурина, О. Чебан.

Мета статті – спроба здійснити характеристику історичного і сучасного досвіду впливу держави і суспільства на дитячу безпритульність і бездоглядність в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Статистичні дані дитячої безпритульності та бездоглядності в Україні за офіційними джерелами і за даними громадських організацій суттєво різняться. На думку журналістів, жодна державна чи недержавна організація не знає, справжньої кількості в Україні безпритульних дітей. Так, за офіційними даними ЮНІСЕФ безпритульних дітей в Україні більше 80 тис., хоча у засобах масової інформації зустрічаються цифри від 100 тис. до двох мільйонів [1, с. 4]. Такі цифри наближаються до статистики дитячої безпритульності і бездоглядності, яка наводилася в радянських джерелах і пов'язувалася з Першою та Другою світовими війнами.

Фахівці стверджують, що з часу проголошення незалежності, Україна переживає так звану «четверту хвилю» дитячої безпритульності [2, с. 168].

Перша хвиля почалася під час Першої світової війни і тривала до кінця 20-х років ХХ століття. Цей період на українських землях відзначився військовими конфліктами, як міждержавними, так і внутрішньодержавними.

Дослідниця О. Паращевіна наводить такі дані. На початку Першої світової війни на території усієї Російській імперії нараховувалося 2,5 млн. безпритульних дітей. А вже у 1920 р. за офіційними даними лише в Україні нараховувалося 1,5 млн. таких осіб [3].

З метою ліквідації дитячої безпритульності та її наслідків для суспільства 14 березня 1919 р. за аналогією з більшовицькою РРФСР при Раднаркомі соціального забезпечення УСРР була створена Всеукраїнська рада захисту дітей. Це був державний орган, що спробував у боротьбі з дитячою безпритульністю об'єднати зусилля більшості комісаріатів. Пізніше, з 29 червня 1920 р., діяльність вказаного органу була поновлена повторно. У Раду захисту дітей входили не тільки представники державних структур, а й очільники товариства Червоного Хреста та добровільного об'єднання «Ліга порятунку дітей». Протягом 28 листопада 1922 р. – 20 листопада 1932 р. функції Ради порятунку дітей узяла на себе Центральна комісія допомоги дітям (ЦКДД) на чолі з Г. Петровським. До своєї роботи ЦКДД залучала створене у 1924 р. добровільне товариство «Друзі дітей». Як слушно зазначає І. Діптан, задля ліквідації дитячої безпритульності держава активно співпрацювала з громадськістю [4, с. 58].

Окрім того, виходить постанова ВЦВК та РНК УСРР «Положення про заходи в боротьбі з дитячою безпритульністю» від 23 листопада 1927 р. У вказаній постанові передбачалося підпорядкувати частину закладів опіки над безпритульними дітьми Народному комісаріату охорони здоров'я та Народному комісаріату освіти. Були створені ціла низка різноманітних закладів: дитячі будинки, інтернати, дитячі кімнати, столи обліку, дитячі приймальники-розподільники.

Більш детально специфіку окремих періодів подолання першої хвилі дитячої безпритульності в Україні охарактеризували науковці Ю. Остроушко і І. Мартинчук. Вони стверджують, що дитяча вулична безпритульність на кінець 1920-х років як масове явище практично була подолана [5].

Друга хвиля охоплює 30-ті роки ХХ століття. Дитяча безпритульність стала наслідком політики радянського тоталітарного режиму по проведенню швидкої індустріалізації і суцільної колективізації із використанням антигуманних засобів голодомору та масових політичних репресій. Серед «дітей вулиці» переважали вихідці із сільської місцевості, а кількість вилучених дітей, які займалися бродяжництвом, тільки за травень-липень 1933 року становила 158 тис. [5, с. 163-164].

У травні 1933 р. за постановою КП(б)У «Про боротьбу з дитячою безпритульністю» у складі Ради Народних Комісарів УРСР було утворено Всеукраїнську надзвичайну комісію боротьби безпритульністю та жебрацтвом. Такі ж комісії почали працювати і у складі обласних виконавчих комітетів. Додатково були створені сільські дитячі приймальники, шкільні харчові пункти, трудові загони.

Дитячий фонд ім. В. Леніна та піонерська та комсомольська організації теж долучилися до повернення дітей з вулиць. Однак, це були одержавлені організації, що виконували завдання, поставлені партійною верхівкою більшовиків. Більшість дослідників констатують, що тоталітарний режим усе більше скошувався до репресивних заходів, зокрема, до примусового патронату дітей на селі.

Підбила підсумки кількарічної боротьби з дитячою безпритульністю і бездоглядністю постанова 1935 р. «Про ліквідацію дитячої безпритульності і бездоглядності». У ній було виголошено, що дитячу безпритульність в СРСР ліквідовано, а відповідальність за своєчасне влаштування дітей, які залишилися без піклування батьків, покладалася на місцеві органи влади [6, с. 199]. Головними недоліками подолання

безпритульності в досліджуваній період вчені вважають відсутність скоординованих зусиль держави та громадськості, слабе фінансування установ і закладів, що займалися вказаною проблемою, недосконалість нормативно-правової бази.

Кінець 40-х років - 50-ті роки ХХ століття – третя хвиля масової безпритульності, яка стала наслідком загибелі мільйонів осіб дорослого населення під час Другої світової війни.

На думку дослідника О. Андрухіва, основними причинами другої та третьої хвиль зростання безпритульності серед дітей стали не лише наслідки воєн, політичних репресій та депортацій цілих народів, а й односторонній мілітарний розвиток економіки, низький матеріальний рівень життя родин, розбалансованість освітньо-виховної системи та системи охорони дитинства й соціального захисту населення У 50-х роках на перший план виходять соціальні причини сирітства: неспроможність або нездатність батьків утримувати та виховувати дітей через зайнятість, задоволення власних споживацьких та кар'єристських потреб, через хворобу, інвалідність або аморальний спосіб життя [7, с. 12].

З дитячою безпритульністю у перші місяці нападу нацистської Німеччини на Радянський Союз активно почав боротися Народний комісаріат внутрішніх справ (НКВС). Основним своїм завданням він вважав евакуацію дитячих закладів на схід. Після прийняття Постанови РНК СРСР від 23 січня 1942 р. «Про влаштування дітей, що залишилися без батьків» Раднаркомом союзних республік, державні виконавчі органи усіх ланок зобов'язані були опікуватися бездоглядними і безпритульними дітьми, а перед НКВС було поставлене завдання виявлення і відправка таких дітей до дитячих кімнат міліції.

15 червня 1943 р. РНК СРСР прийняла Постанову «Про посилення заходів боротьби з дитячою безпритульністю, бездоглядністю і хуліганством». Вказаним документом у складі НКВС СРСР, союзних і автономних республік, країв і областей, а також у складі дорожніх відділів міліції формувалися відділи боротьби з дитячою безпритульністю, бездоглядністю і злочинністю. У цей період створювалися трудові виховні колонії для утримання в них безпритульних і бездоглядних дітей та підлітків 11-16 років, які систематично скоювали злочини невеликої тяжкості [8, с. 248].

Для подолання дитячої безпритульності внаслідок голоду 1946-1947 рр. була прийнята Постанова РМ УРСР та ЦК КП(б)У «Про заходи щодо поліпшення роботи дитячих будинків і приймальників-розподільників в Українській РСР» від 1 вересня 1947 р. У постанові наголошувалося на необхідності жорсткого контролю за харчуванням дітей та забезпеченням дитячих установ матеріальними ресурсами.

Постанова Ради міністрів УРСР та ЦК КП(б)У «Про заходи ліквідації дитячої безпритульності в Українській РСР» від 8 травня 1952 р. вказала на незадовільну роботу по ліквідації дитячої безпритульності у цілій низці областей УРСР. Проведені масові рейди представників силових структур і громадськості в обласних центрах до кінця 1952 р. виявили на вулицях і відправили у дитячі заклади 3440 безпритульних дітей [9]. Прикметно, що безпритульні неповнолітні залучалися до роботи у різноманітних майстернях при дитячих будинках. Громадські організації до вирішення проблеми «дітей вулиці» практично не долучалися.

На середину 50-х рр. минулого століття проблема дитячої безпритульності як масового явища знову була вирішена. Зустрічалися лише окремі випадки дитячої безпритульності, як правило, через втечу дітей із закладів їх утримання.

Четверта хвиля розпочалася у середині 80-х рр. ХХ століття. Дитяча безпритульність стала наслідком трансформації суспільства через економічну кризу та тотальне зuboжіння населення. Крім вказаних соціально-економічних причин бездоглядності дітей «четвертої хвилі», можна ще назвати зниження ефективності роботи державних органів попередження дитячої безпритульності, криза інституту сім'ї, негативний вплив на психіку дітей засобів масової інформації. Більш детально про причини явища безпритульності і бездоглядності дітей у наш час писала дослідниця Ю. Овод [10, с. 190-192].

На вулиці вийшли або соціальні сироти, тобто діти, батьки яких позбавлені батьківських прав, або діти-втікачі переважно у віці 10-16 років, які залишили асоціальні сім'ї чи державні заклади їх утримання.

Розглядаючи юридичний аспект дитячої безпритульності і бездоглядності, зазначимо, що в світовому та українському вимірах вже зроблено чимало для подолання цього явища.

Усі існуючі нормативні акти ми б умовно поділили на чотири групи.

До першої можна віднести міжнародні, регіональні та українські нормативні акти, що встановлюють загальні стандарти рівня життя будь-якої дитини і дають орієнтири державній політиці у сфері захисту дітей. До таких документів доцільно віднести Декларацію прав дитини від 20.11.1959 р., Конвенцію ООН з прав дитини від 20.11.1989 р. та Протоколи до неї, Всесвітню декларація про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей від 30.09.1990 р., Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН «Керівні принципи щодо альтернативного догляду за дітьми» від 24.02.2010 р., Постанову Ради Європи щодо прав дітей та розвитку соціальних послуг, дружніх до дітей та сімей від 23.11.2010 р., Постанову Європейської комісії «Інвестиції у дітей: розірвати коло неблагополуччя» від 20.02.2013 р., Стратегію Ради Європи з прав дитини (2016-2021 рр.), Конституцію України, Сімейний, Цивільний та Кримінальний кодекси, Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р. № 2402-III, «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р. № 2229-УІІ, Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року» від 30.05.2018 р. № 453, Розпорядження Кабінету Міністрів України (КМУ) «Про Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки

та план заходів з реалізації її I етапу» від 09.08.2017 р. № 526-р, тощо.

До другої групи входять законодавчо-нормативні акти щодо соціальної підтримки сімей з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах. Серед них найбільш важливими є Закони України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 21.11.1991 р. № 2811-ХІІ, «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» від 01.06.2000 р. № 1768-ІІІ, «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 р. № 2671-УІІІ, тощо.

Третю групу утворюють нормативно-правові акти, що встановлюють способи захисту «дітей вулиці» та правовий статус державних органів, що опікуються вказаними особами. Найбільш важливими в контексті сказаного є: Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24.01.1995 р. № 20/95 ВР, «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 21.06.2001 р. № 2558-ІІІ, «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13.01.2005 р. № 2342-ІУ, «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» від 02.06.2005 р. № 2623-ІУ, «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 р. № 1706-ВІІ, тощо.

У четвертій групі знаходяться нормативно-правові акти, що регулюють питання діяльності закладів та взаємодії установ різного підпорядкування по наданню допомоги безпритульним та бездоглядним дітям. Тут можна назвати підзаконні акти: Постанову КМУ «Про затвердження типових положень про службу у справах дітей» від 30.08.2007 р. № 1068; Постанову КМУ «Про затвердження типових положень про заклади соціальної підтримки сімей, дітей та молоді» від 04.10.2017 р. № 741 (до вказаних закладів належать центри соціально-психологічної допомоги; соціальні гуртожитки для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; соціальні центри матері та дитини; центри соціально-психологічної реабілітації; центри для ВІЛ-інфікованих дітей та молоді); Постанову КМУ «Порядок взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, закладів та установ під час забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрожувати їх життю та здоров'ю» від 03.10.2018 р. № 800, наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України» від 19.12.2017 р. № 1044, тощо.

Доречним буде зауважити, що у міжнародних і регіональних нормативно-правових актах не зустрічається термінів «безпритульні» чи «бездоглядні» діти, оскільки вказані документи мають на меті донести до людства і державних діячів світу сформовані сьогодні стандарти життя дітей та вказати на їх правовий статус як найменш захищених осіб у суспільстві.

За визначенням Дитячого Фонду Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) до «дітей вулиці», тобто неповнолітніх, для яких вулиця перетворилася у місце проживання, належать:

- діти, які не спілкуються зі своїми сім'ями, живуть у тимчасових помешканнях (покинутих будинках тощо) або не мають взагалі постійного житла і кожен раз ночують у новому місці (безпритульні діти);
- діти, які підтримують контакт із сім'єю, але через перенаселення житла, експлуатацію та різні види насилля (фізичне, сексуальне, психічне, економічне) проводять більшу частину дня, а іноді й ночі на вулиці (бездоглядні діти);
- діти — вихованці будинків інтернатів та притулків, які з різних причин втекли з них і перебувають на вулиці (діти, які перебувають під опікою держави) [11, с. 337].

Державний інститут сімейної та молодіжної політики доповнив вказаний перелік новими категоріями:

- діти-втікачі із зовні благополучних сімей - діти з високим рівнем конфліктності, патохарактерологічними особливостями, відхиленнями у психічному й особистісному розвитку;
- діти, які за своїми психологічними ознаками схильні до постійного перебування на вулиці;
- діти, які хочуть покарати своїх батьків за те, що вони не приділяють їм належної уваги, щоб хоч якось розворушити батьківські інстинкти;
- діти, позбавлені систематичної батьківської турботи, аутсайтери шкільних колективів;
- діти з яскраво вираженими ознаками важковихованості, схильні до безцільного проведення часу [12, с. 142-143].

В українському законодавстві визначеним є термін «безпритульні діти». Він міститься у Законах України «Про охорону дитинства» та «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей». На сьогодні тлумачення цього поняття тотожне в обох законах: «діти, які були покинуті батьками, самі залишили сім'ю або дитячі заклади, де вони виховувались, і не мають певного місця проживання». У той же час, у Законі України «Про охорону дитинства» вживається ще одне, більш широке, поняття – «дитина, яка перебуває у складних життєвих обставинах». До таких обставин віднесені умови, що негативно впливають на її життя, стан здоров'я та розвиток у зв'язку з інвалідністю, тяжкою хворобою, *безпритульністю*, перебуванням у конфлікті із законом, залученням до найгірших форм дитячої праці, залежністю від психотропних речовин та інших видів залежності, жорстоким поведінням, зокрема домашнім насильством, ухилянням батьків, осіб, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків, обставинами стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф, воєнних дій чи збройних конфліктів тощо, що

встановлено за результатами оцінки потреб дитини [13].

У той же час, у законодавстві відсутнє визначення поняття «бездоглядні діти». Дослідник О. Пустовий пропонує таке його трактування: «діти, які мають постійне місце проживання, але у зв'язку з невиконанням та (або) неналежним виконанням щодо них батьками, опікунами, усиновлювачами або вихователями дитячих установ своїх батьківських зобов'язань (або педагогічно-виховних зобов'язань) з виховання, навчання чи утримання дитини, унаслідок чого таке ставлення призвело до безпідставного перебування цими особами на вулиці більшу частину дня, періодичного залишення своїх сімей, невідвідування навчальних закладів та дитячих установ» [14, с. 49].

Не буде зайвим зазначити, що поняття «безпритульні», «бездоглядні» діти та «діти вулиці» у більшості науково-популярних публікаціях, у журналістських статтях вживаються як синоніми.

У Законі України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей» названа низка заходів для запобігання бездомності і безпритульності, а також вибудована система органів реінтеграції вказаних вище осіб. Зокрема, перераховані заклади соціального захисту для безпритульних дітей: притулок для дітей служби у справах дітей; центр соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційний центр (дитяче містечко). Перший – це заклад для тимчасового перебування дітей 3-18 років; другий – для тривалого чи денного перебування дітей вищевказаного віку і надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної та правової допомоги; третій – для проживання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які опинились у складних життєвих обставинах, безпритульних дітей того ж віку і надання усіх видів допомоги та ще з подальшим влаштуванням цих дітей.

Торкаючись проблеми правового регулювання взаємодії державних органів та органів місцевого самоврядування з громадськими і благодійними організаціями у сфері подолання дитячої бездоглядності і безпритульності, необхідно констатувати, що більшість норм відзначаються декларативним, узагальнюючим характером. Так, у Законі України «Про охорону дитинства» у ч. 5 ст. 5 читаємо: «У порядку, встановленому законодавством, трудові колективи, благодійні та інші громадські організації, фізичні особи можуть брати участь у забезпеченні реалізації заходів з охорони дитинства, поліпшення становища дітей, створення розвиненої системи сімейних форм виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, та патронату над дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, розвитку послуг з підтримки батьків або осіб, які їх замінюють, заходів, спрямованих на забезпечення відповідних умов для виховання, освіти, всебічного гармонійного культурного і фізичного розвитку дитини».

У ч. 2 та 5 ст. 7 Закону України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей» центри обліку бездомних осіб можуть утворюватися також громадськими і благодійними організаціями та на договірних засадах з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування надавати послуги щодо здійснення виявлення та обліку бездомних осіб. А ось облік безпритульних дітей здійснюють лише службами у справах дітей місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Чому б не надати на законодавчому рівні права благодійним організаціям, що створили центри обліку бездомних, ще й функцію виявляти безпритульних дітей та доставляти їх у притулки служб у справах дітей.

Було б не зайвим у ч. 2 ст. 3 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 р. № 5073-УІ віднести до сфери благодійної діяльності профілактику та боротьбу з дитячою безпритульністю та бездоглядністю. У ч. 3 ст. 1 Закону України «Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011 р. № 3236-УІ внести уточнення щодо волонтерської допомоги не лише малозабезпеченим, безробітним, багатодітним, бездомним, безпритульним, особам, а й безпритульним і бездоглядним дітям.

Висновки. Таким чином, необхідно констатувати, що дитяча безпритульність і бездоглядність була і поки-що залишається нагальною проблемою України. В історичному контексті як масове явище дитяча безпритульність і бездоглядність чотири рази проявлялася на українських землях. Причини кожної хвилі безпритульності і бездоглядності були різними: соціально-економічні, політичні, психолого-педагогічні та інші.

ЮНІСЕФ і українські науковці виділили декілька груп «дітей вулиці», враховуючі сучасні причини дитячої безпритульності і бездоглядності.

В українському законодавстві можна виділити чотири групи нормативно-правових актів, які прямо або опосередковано торкаються проблеми дитячої безпритульності і бездоглядності. Поняття дитячої безпритульності достатньо повно прописане у законодавстві, а от термін «дитяча безпритульність» ще чекає на своє законодавче визнання.

На нашу думку, до проблеми подолання дитячої безпритульності і бездоглядності необхідно залучити найбільш активних представників громадянського суспільства, внівши доповнення до Законів України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» та «Про волонтерську діяльність».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Мунтян І.В. Дитяча безпритульність як субкультура в сучасному українському суспільстві: дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.44. Одеса, 2017. 237 с.

2. Фролов Ю.М. Загальна характеристика безпритульності та бездоглядності дітей як антисоціальних явищ. *Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «Право»*. 2014. Вип. 2. С. 165–169.
3. Паращевіна О.С. Дитяча безпритульність як віддзеркалення історичних процесів України на початку 20-х років. URL: <http://eadnurt.diit.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2668/1/Parashevina%202.pdf> (дата звернення: 14.09.2019).
4. Діптан І.І. Проблеми дитячої безпритульності на Україні (1919-1932 рр.). *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. 1992. Вип. 2. С. 52–60.
5. Остроушко Ю.Р., Мартинчук І.І. Дитяча безпритульність як соціальне явище в радянській Україні у 20-30-х рр. XX ст. URL: <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/1388/1417>. (дата звернення: 14.09.2019).
6. Тупальська О.А., Сапицька О.М. Дитяча безпритульність в Україні (1917-1930-ті рр.). *Історичні записки: Збірник наукових праць*. 2012. Вип. 33. С. 195–200.
7. Андурхів О.І. Причини формування дитячої безпритульності та бездоглядності в радянський період і боротьба з ними у західноукраїнських областях. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 12–15. URL: http://www.par.in.ua/2_2017/3.pdf (дата звернення: 14.09.2019).
8. Чебан О.М. Протидія злочинності та безпритульності неповнолітніх на транспортних магістралях: історичний генезис. *Економіка і управління на транспорті*. 2016. Вип. 2. С. 246–254.
9. Андурхів О.І. Правові засади подолання дитячої безпритульності й бездоглядності у 1940-1950-х роках. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/3_2017/part_1/3.pdf (дата звернення: 14.09.2019).
10. Овод Ю.В. До проблеми дитячої бездоглядності в Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2017. Вип. 1 (40). С. 190–192.
11. Клименко О.Ю. Особливості інституціоналізації соціального захисту дітей у кризових ситуаціях в сучасному українському суспільстві: дис. ... д-ра соціологічних наук: 22.00.04. Харків, 2016. 416 с.
12. Прибіткова Н.О. Соціальне сирітство в Україні: сутність, причини появи та профілактика. *Актуальні проблеми сучасної науки*, м. Харків, 17 травня 2017 р. X.: ХНУВС, 2017. С. 141–146.
13. Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей: Закон України від 02.06.2005 р. № 2623-ІУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-15> (дата звернення: 14.09.2019).
14. Пустовий О.О. Кримінологічні засади запобігання злочинам, що вчиняються безпритульними та бездоглядними дітьми в Україні: дис. ... канд. юрид. наук 12.00.08. К., 2019. 284 с.

REFERENCES:

1. Muntyan, I. (2017). *Dytyacha bezprytul'nist' yak subkul'tura v suchasnomu ukrayins'komu suspil'stvi [Child homelessness as a subculture in contemporary Ukrainian society] (Candidate's thesis)*. Odessa [in Ukrainian].
2. Frolov, Yu. (2014). *Zahal'na kharakterystyka bezprytul'nosti ta bezdohlyadnosti ditey yak antysotsial'nykh yavlyshch. Naukovyy visnyk Akademiyi munitsypal'noho upravlinnya – Scientific Bulletin of the Academy of Municipal Administration*, 2, 165-169 [in Ukrainian].
3. Parashevina, O. *Dytyacha bezprytul'nist' yak viddzerkalennya istorychnykh protsesiv Ukrayiny na pochatku 20-kh rokiv*. Retrieved from <http://eadnurt.diit.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2668/1/Parashevina%202.pdf> [in Ukrainian].
4. Diptan, I. (1992). *Problemy dytyachoyi bezprytul'nosti na Ukrayini (1919-1932 rr.). Problemy istoriyi Ukrayiny: fakty, sudzhennya, poshuky – Problems of Ukrainian history: facts, judgments, searches*, 2, 52-60 [in Ukrainian].
5. Ostroushko, Y. & Martynchuk, I. *Dytyacha bezprytul'nist' yak sotsial'ne yavlyshche v radyans'kii Ukrayini u 20-30-kh rr. XX st.* Retrieved from <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/1388/1417> [in Ukrainian].
6. Tupalskaya, O. & Sapitskaya, O. (2012). *Dytyacha bezprytul'nist' v Ukrayini (1917-1930-ti rr.). Istorychni zapysky: Zbirnyk naukovykh prats' – Historical notes: Collection of scientific works*, 33-195-200 [in Ukrainian].
7. Andurkhiv, O. (2017). *Prychyny formuvannya dytyachoyi bezprytul'nosti ta bezdohlyadnosti v radyans'kyi period i borot'ba z nymy u zakhidnoukrayins'kykh oblastiakh. Porivnyal'no-analitychne pravo – Comparative analytical law*, 2, 12-15 [in Ukrainian].
8. Cheban, O. (2016). *Protydiya zlochynnosti ta bezprytul'nosti nepovnolitnykh na transportnykh mahistralyakh: istorychnyy henezys. Ekonomika i upravlinnya na transporti – Economics and management in transport*, 2, 246-254 [in Ukrainian].
9. Andurkhiv, O. *Pravovi zasady podolannya dytyachoyi bezprytul'nosti u bezdohlyadnosti u 1940-1950-kh rokakh*. Retrieved from http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/3_2017/part_1/3.pdf [in Ukrainian].
10. Ovad, Y. (2017). *Do problemy dytyachoyi bezdohlyadnosti v Ukrayini. Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu – Uzhgorod University Scientific Bulletin*, 1(40), 416 [in Ukrainian].
11. Klimenko, O. (2016). *Osoblyvosti instytutsionalizatsiyi sotsial'noho zakhystu ditey u kryzovykh sytuatsiyakh v suchasnomu ukrayins'komu suspil'stvi [Peculiarities of institutionalization of social protection of children in crisis situations in modern Ukrainian society] (Doctor's thesis)*. Kharkiv [in Ukrainian].

12. Pribitkova, N. (2017). Sotsial'ne syrit-stvo v Ukraini: sutnist', prychny poyavy ta profilaktyka. *Aktual'ni problemy suchasnoyi nauky – Actual problems of modern science*, 141-146 [in Ukrainian].

13. Pro osnovy sotsial'noho zakhystu bezdomnykh hromadyan i bezprytul'nykh ditey: Zakon Ukrainy. [*«On the basics of social protection for homeless citizens and homeless children» Law of Ukraine*]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-15> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 15.09.2019